



Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

*Breaking
the Silence
together*

L'escola i la prevenció de l'abús sexual infantil: manual pel professorat





RECONeixEMENT-NOCOMERCIAL-SENSEOBRA DERIVADA 4.0 INTERNACIONAL (CC BY-NC-ND 4.0)

Aquesta publicació ha estat registrada sota la següent llicència de **Creative Commons: Reconeixement-Nocomercial-Senseobra derivada 4.0 internacional**. Això significa que es pot compartir, copiar i redistribuir el material en qualsevol mitjà i format amb els termes següents: 1) S'ha de reconèixer l'autoria de manera apropiada, proporcionar un enllaç a la llicència i indicar si heu fet algun canvi (Reconeixement); 2) No podeu utilitzar el material per a finalitats comercials (NoComercial); 3) Si remescleu, transformeu o creeu a partir del material, no podeu difondre el material modificat. (SenseObraDerivada).

AUTORS: Equip del projecte ERAMUS + "BREAKING THE SILENCE TOGETHER. Academic success for all by tackling child sexual abuse in primary schools of Europe". 2016 – 2018.

NÚMERO DE PROJECTE: 2016-1-ES01-KA201-025370

El present projecte ha estat finançat amb el suport de la Comissió Europea. Aquesta publicació és responsabilitat exclusiva del seu autor. La Comissió no és responsable de l'ús que es pugui fer de la informació que conté.

FUNDACIÓ
VICKI
BERNADET

iyi
Institute of Child Health
Department of Child Psychiatry

Hazisza
Prävention sexualisierter Gewalt

esa
European School
Heads Association

**DAJEMY
DZIECIOM
SIĘ**

ÍNDEX DE CONTINGUTS

Introducció	4
Secció 1: L'abús sexual infantil i el rol de l'escola en la prevenció.....	5
1. Entenent l'abús sexual infantil	5
Definició.....	5
Prevalença i conseqüències de l'abús sexual infantil	5
Falses creences sobre l'abús sexual infantil	6
Elements de l'abús sexual infantil	6
Signes de l'abús sexual infantil.....	7
2. L'escola davant de l'abús sexual infantil	9
Quin és el rol de l'escola en quant a la prevenció i la protecció contra l'abús sexual infantil?	9
Com gestionar una sospita o revelació de l'abús sexual infantil	10
On aconseguir més informació.....	11
Secció 2: Com utilitzar aquest material?	12
1. Consideracions prèvies.....	12
2. Treballant la prevenció de l'abús sexual infantil a l'aula: mapa de continguts clau	14
3. Avaluar el coneixements dels estudiants sobre la prevenció de l'abús sexual infantil	17
4. Com construir estratègies d'aprenentatge pels estudiants	17
5. Exemples d'activitats	19

INTRODUCCIÓ

L'abús sexual infantil és una de les pitjors formes de violència contra els infants i a més, té una gran incidència. Segons el Consell d'Europa, entre el 10 i el 20% dels infants pateixen abusos sexuals durant la infància, sense distinció entre classes socials ni origen. L'impacte d'aquesta realitat s'estén en el temps, convertint-se en un assumpte de salut pública global.

L'escola és un dels àmbits més importants per detectar i respondre a situacions que amenacen el benestar i el desenvolupament dels infants. Així, les escoles han d'assegurar un entorn segur pels nens i nenes que vetlli pel seu adequat desenvolupament i, davant qualsevol situació de vulnerabilitat, han de poder notificar a les autoritats competents.

No obstant, cal remarcar que tot i ser classificat com una forma de violència, l'abús sexual infantil té una sèrie de característiques que fan que sigui força difícil d'identificar tant pels infants que l'estan patint com pels adults del seu voltant que haurien d'actuar com a figures protectores.

Donada aquesta realitat, el projecte "*BREAKING THE SILENCE TOGETHER. Academic success for all by tackling child sexual abuse in primary schools of Europe*" té per objectiu millorar la prevenció i detecció de l'abús sexual infantil en les escoles primàries d'Europa.

El projecte, amb una duració total de 2 anys, ha estat implementat per un Consorci de 5 organitzacions europees especialitzades en l'abús sexual infantil, la protecció de la infància i la gestió educativa:

Fundació Vicki Bernadet	Espanya	https://www.fbernadet.org/es/
The Institute of Child Health	Grècia	http://www.ich-mhsw.gr/en
Hazissa. Prävention sexualisierter Gewalt	Àustria	https://www.hazissa.at
European School Heads Association	Holanda	http://www.esha.org/
Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę	Polònia	http://fdds.pl/

Durant el projecte s'ha desenvolupat i sistematitzat un programa per introduir la prevenció de l'abús sexual infantil en l'acció educativa de l'escola, involucrant els equips docents i no docents, estudiants i famílies, així com altres agents comunitaris, des d'una perspectiva col·laborativa i comunitària.

El programa resultant és la confluència de diferents processos que han vetllat per integrar els resultats de la recerca acadèmica publicada, l'expertesa de les organitzacions consorciades, els coneixements dels equips d'experts nacionals actuant com a Consells Assessors i els resultats de la implementació d'una prova pilot d'ela mà d'un procés d'avaluació participativa amb els diferents grups implicats a cada país.

El projecte aporta 5 eines diferents orientades específicament per abordar les diferents expectatives i necessitats dels diferents grups diana de la comunitat educativa:

- **Eina 1:** Informe "*Learning from experience*". Revisió de programes de prevenció de l'abús sexual infantil ja implementats que n'analitza els factors d'èxit.
- **Eina 2:** L'escola davant la prevenció de l'abús sexual infantil: un enfocament comunitari. Eina destinada als equips directius de les escoles per facilitar la reflexió per entomar la prevenció en l'acció educativa del centre escolar.
- **Eina 3:** Manual per a docents. Eina pràctica per facilitar que el personal docent inclogui en la seva pràctica educativa la prevenció de l'abús sexual infantil.
- **Eina 4:** Material per a famílies i infants. Conjunt d'eines per infants i famílies amb estratègies i recomanacions per treballar la prevenció de l'abús sexual infantil des de casa.
- **Eina 5:** Material de sensibilització. Materials amb missatges clau per incrementar la conscienciació de la societat en la prevenció de l'abús sexual infantil.

SECCIÓ 1: L'ABÚS SEXUAL INFANTIL I EL ROL DE L'ESCOLA EN LA PREVENCIÓ

1. ENTENENT L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

L'impacte que l'exposició a la violència suposa pel desenvolupament dels infants és innegable. A nivell educatiu, diferents estudis¹ suggereixen que la violència contra els infants té conseqüències en el seu èxit acadèmic, assolint pitjors resultats d'aprenentatge, presentant majors nivells d'absentisme, de repetició de curs i d'abandonament prematur. A més a més, com a conseqüència de la interiorització de la violència com a model relacional, els infants que n'han estat víctimes mostren un major nombre de conductes disruptives, les quals, en un context educatiu acostumen a comportar càstigs i expulsions².

DEFINICIÓ

L'abús sexual infantil és un tipus de violència contra els infantes que es pot manifestar de diferents maneres i té algunes característiques específiques que s'han d'entendre per tal de promoure una prevenció i protecció efectiva.

Pel que fa a la definició de l'abús sexual infantil, i tot i que des de l'àmbit de la recerca existeixen diferents perspectives, la definició establerta per l'Organització Mundial de la Salut (1999) genera un consens generalitzat definint l'abús sexual infantil com:

“la participació d'un infant en una activitat sexual que no pot comprendre totalment, per a la qual és incapaç de donar consentiment informat, per a la qual no està preparat o preparada des d'un punt de vista evolutiu o que vulnera les lleis o els tabús socials. L'abús sexual infantil pot tenir lloc entre un infant i un adult o un altre infant (el qual per edat o desenvolupament estigui en una relació de responsabilitat, confiança o poder) i es concreta en activitats que tenen per objectiu gratificar o satisfer les necessitats de l'altra persona”.

PREVALENÇA I CONSEQÜÈNCIES DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

És important adonar-se de la prevalença de l'abús sexual infantil, doncs, el Consell d'Europa va estimar, l'any 2010, que al menys 1 de cada 5 infants a Europa eren víctimes d'algun tipus de violència sexual. A més, altres estudis, com per exemple el dut a terme pel Parlament Europeu de Recerca (Dimitrova-Stull, 2014) que va demostrar a Europa entre un 10 i un 20% dels nens i nenes pateixen abús sexual infantil.

L'abús sexual infantil és, en molts casos, una experiència amb un indubtable component traumàtic que interfereix amb el propi desenvolupament de l'infant a diverses àrees de la seva vida. Pràcticament, tot els estudis duts a terme sobre les conseqüències psicològiques a curt termini mostren com només entre un 20 i 30% de les víctimes romandrien emocionalment estables després de l'experiència de l'abús. Tot i això, s'ha de tenir en compte que aquests percentatges podrien modificar-se ja que les víctimes podrien desenvolupar efectes a llarg termini que podrien haver restat latents (López, 1996).

¹ OMS "European Report on Preventing child maltreatment" (2013)

² Consell Europeu (2010)

FALSES CREENCES SOBRE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

Per poder entendre l'abús sexual infantil és necessari trencar algunes falses creences o mites que envolten el tema³

- **Els infants que pateixen abusos són una minoria.** Les estadístiques mostren com l'abús sexual infantil és considerat per l'OMS com un assumpte de salut pública global.
- **Els infants s'inventen històries.** Els infants fantasiegen sobre coses que són properes a les seves experiències de vida. Per tant, quan mostren comportaments sexuals o fan comentaris que no són coherents amb el seu estadi de desenvolupament evolutiu, aquests haurien de cridar l'atenció dels adults, per tal de poder explorar i entendre de quina manera l'infant ha tingut accés a aquest coneixement.
- **Les persones que abusen d'infants són malalts mentals.** La majoria de persones abusadores no pateixen cap tipus de psicopatologia. Acostumen a ser persones completament integrades en la societat i ben considerades per la resta de comunitat de referència.
- **L'abús sexual infantil només passa a les classes baixes.** La realitat és que l'abús sexual infantil no diferencia entre classes socials. No obstant, la recerca evidencia que, en contextos de menor nivell socioeconòmic, els casos acostumen a aflorar més que no pas aquells que tenen lloc en nivells més benestants. Això és degut a que en contextos més precaritzats, els infants acostumen a ser atesos per altres serveis de la xarxa de protecció de la infància, amb professionals més acostumats a detectar i notificar situacions abusives. Alhora, en classes socials més altes, les famílies tendeixen a ser més reticents a reportar per por a perdre estatus social.
- **Les persones abusadores són desconegudes per als infants.** Entre un 80 i un 90% dels casos d'abús sexual infantil són perpetrats per persones que pertanyen a l'àmbit de confiança de l'infant, en la majoria de casos persones de la família.
- **Les persones abusadores consumeixen drogues.** Ni les drogues ni l'alcohol són causes directes de l'abús, l'únic que promouen és la desinhibició de la persona que decideixi efectuar l'abús.
- **L'abús sexual infantil sempre implica violència.** L'abús sexual infantil implica adults (o altres infants) exercint el seu poder o influència sobre els nens o nenes. Tenint en compte que la persona abusadora és normalment algú conegut i estimat per l'infant, això deixa la violència fora de l'equació. La persona abusadora utilitzarà altres estratègies com per exemple: la manipulació, el proporcionar una atenció especial, el secret o l'aïllament de l'infant.
- **Només les nenes pateixen abusos sexuals.** Tot i que és cert que les estadístiques mostren que hi ha un major nombre de nenes víctimes, els nens també estan estadísticament representats. A més, recerques actuals mostren com els nens acostumen a amagar més els abusos degut als estereotips de gènere (que dificulten que els nens s'identifiquin com a víctimes) o degut als prejudicis contra la homosexualitat (quan l'abusador és un home).
- **Els infants abusats odien les persones que els abusen i volen allunyar-se'n.** Normalment els infants tenen un fort lligam amb les persones abusadores. De vegades, no es poden identificar com a víctimes, perquè no relacionen que el que els estan fent sigui inapropiat, o perquè, tot i que puguin sentir que allò que passa els fa sentir incòmodes, no saben què fer al respecte.
- **Només els homes cometen abús sexual infantil.** Tot i que les estadístiques mostren que la majoria d'abusadors són homes, les dones també poden ser abusadores.

ELEMENTS DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

Els elements que caracteritzen l'abús sexual infantil difereixen de l'abús que es dona entre adults i és crucial entendre les seves particularitats per tal d'assegurar una millor prevenció i detecció. Els estudis i recerques mostren elements que acostumen a donar-se en les situacions d'abús sexual infantil:

³ Acosta (2004) & Child Matters Association (1994)

- **Sedució.** Tenint en compte que entre el 80 i 90% de les persones abusadores són de l'àmbit de confiança i estimades per les víctimes (Finkelhor, 2012), la persona abusadora acostuma a enfortir la relació per tal de que l'infant se senti molt estimat i apreciat. Així, utilitza estratègies de manipulació com per exemple mostrar-los més atenció, amb afalacs, expressant-li més amor i afecte, donant-los regals...
- **Interacció sexual.** una vegada l'infant es sent segur i més unit a l'agressor és quan la interacció sexual pot ocórrer. Normalment s'inicia per sorpresa, generant una situació de confusió que fa que l'infant no sàpiga com reaccionar. Per exemple, allò que abans era un joc de pessigolles per sobre la roba, de cop es converteix en carícies a les parts íntimes; o arriben comentaris sexuals inesperats o es dona una exposició a material sexual no desitjada. En qualsevol cas, el factor sorpresa fa difícil que l'infant entengui si es tracta d'una situació adequada i que sàpiga com oposar-s'hi.
- **Instauració del secret.** El secret i la culpa són els components clau que contribueixen a la perpetuació de l'abús. La persona abusadora segueix manipulant l'infant per a que pensi que res estrany no està passant, que això és culpa seva o que ha estat el mateix nen o nena qui ho ha provocat. També poden donar-se amenaces més o menys subtils dient que si l'infant decideix parlar alguna cosa realment dolenta passarà, ja sigui al propi infant ("ningú no et creurà"), a la família ("la teva mare es posarà molt trista", "si no em deixes fer-t'ho a tu li faré al teu germà petit") o a l'agressor –que recordem que és algú estimat pel menor – ("si dius alguna cosa, jo aniré a la presó"). Sigui com sigui, l'infant se sent atrapat i indefens i troba en el silenci la millor opció, normalment desenvolupant un comportament acomodatiu que li permet sobreviure a l'abús, controlar els danys i passar desapercebut.
- **Revelació.** La majoria de les vegades, la revelació no arriba, i si ho fa, acostuma a ser temps després, tal i com ho evidencia la OMS (2013). La revelació és normalment un procés gradual, on l'infant intenta explicar allò que li està passant de la única manera com sap o com pot fer-ho. Si les persones adultes properes a l'infant no són sensibles al problema, no seran capaces d'entendre o de reaccionar de manera apropiada, fet que comportarà que hi hagi un augment del patiment de l'infant que pot abocar a una retractació de la revelació.

SIGNES DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

S'ha de tenir en compte que les conseqüències inicials de l'abús sexual infantil – tant en l'àmbit físic com psicològic- en són alhora els seus indicadors, per tant, és necessari conèixer en detall aquests signes i estar alerta quan es donin en algun menor.

Tanmateix, els indicadors de l'abús sexual infantil són molt diversos i, per tant, no podem parlar de cap "síndrome de l'infant abusat" o definir una sèrie de símptomes específics. En aquest sentit, cal tenir present que els senyals d'alerta no són unívocs o exclusius i poden estar relacionats també algun altre tipus de problema. A més, aquests senyals d'alerta poden ser molt variables i manifestar-se diferentment en cada infant: així com hi haurà infants que podran presentar indicadors des d'un inici de la situació abusiva, d'altres els comencin a manifestar més endavant.

Tot i que la part física no és la més rellevant a l'hora de detectar casos, i tenint en ment que els professionals educatius no tenen per què ser experts, és necessari que coneguin els senyals d'alerta més importants. En aquesta línia, és important recordar que l'abús sexual infantil molt sovint no implica contacte físic entre la persona abusadora i la víctima i que, si hi ha hagut contacte, les evidències del mateix poden ser inexistents, variables i, en molts casos, compatibles amb altres tipus de situacions no relacionades amb l'experiència de l'abús sexual infantil, fet que sigui molt difícil de detectar l'abús exclusivament a partir dels danys físics.

Tanmateix, és important prestar atenció a infeccions d'orina constants, dificultats al caminar o al seure, dolor, inflamació o picors a l'àrea genital, dolor a l'orinar, roba interior tacada o trencada sense motiu creïble, cops, cremades o ferides a les zones externes dels genitals o la zona anal, entre d'altres.

També és necessari tenir en compte que els indicadors estan lligats, sobretot, a l'àmbit emocional i de comportament de l'infant, tal i com es recull sintèticament en la taula a continuació:

Tipus d'impacte	Síntomes
<i>Problemes emocionals</i>	<p> pors i fòbies desconfiança depressió alts nivells d'ansietat baixa autoestima sentiments de culpa vergonya estigmatització síntomes d'estrès post-traumàtic malalties, somnis recurrents, comportaments d'hiper- vigilància, respostes de por exagerades rebuig al propi cos comportament d'autolesió ideació suïcida o conductes suïcides </p>
<i>Problemes cognitius</i>	<p> comportaments hiperactius problemes de concentració i atenció baix rendiment acadèmic </p>
<i>Problemes relacionals</i>	<p> pocs amics menys temps per jugar amb els companys aïllament manca d'habilitats socials </p>
<i>Problemes funcionals</i>	<p> problemes de son canvis en els hàbits alimentaris pèrdua de control sobre els esfínters: enuresis i encopresis. queixes somàtiques: mals de cap, mal d'estómac... </p>

Font: adaptat de Pereda (2009) i Echeburúa i Guerricaechevarría (2000)

2. L'ESCOLA DAVANT DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

QUIN ÉS EL ROL DE L'ESCOLA EN QUANT A LA PREVENCIÓ I LA PROTECCIÓ CONTRA L'ABÚS SEXUAL INFANTIL?

L'escola és un dels àmbits més importants per detectar i respondre a situacions que amenacen el benestar i el desenvolupament dels infants. Les escoles han d'assegurar un ambient segur pels nens i nenes i han de poder seguir de prop la seva evolució i notificar a les autoritats pertinents si hi ha qualsevol situació de vulnerabilitat. Per tot això, és responsabilitat de la institució escolar:

- Disposar de procediments clars i de programes per a la protecció de la infància en el marc escolar, tant per situacions que puguin succeir fora de l'escola, com per situacions que tinguin lloc dins del recinte escolar.
- Oferir orientacions a l'equip directiu, professorat i altres professionals del centre escolar per a la identificació i l'actuació davant de situacions de risc per als infants.
- Designar una persona referent en matèria de protecció de la infància per facilitar la intervenció davant de situacions de risc.
- Fer seguiment dels infants en situació de risc social en l'àmbit escolar.

Les escoles són efectives perquè poden implementar programes educatius sistemàtics per a la prevenció de l'abús sexual infantil, adaptats a les diferents edats i nivells cognitius dels infants. L'objectiu d'aquests programes hauria de ser el de prevenir l'abús, proporcionant als infants el coneixement i les capacitats suficients per reconèixer i evitar situacions que poden ser abusives, posant èmfasi en les estratègies que poden fer servir les persones abusadores.

Els programes haurien d'informar també sobre la manera adequada de buscar ajuda en cas d'abús o d'intent d'abús; i equipar els adults amb estratègies per respondre ràpidament i de manera efectiva davant d'una revelació. Les aules proporcionen grans oportunitats per promoure el debat i la reflexió sobre aquestes temes. És important tenir en compte que la prevenció hauria de començar des dels inicis de l'escolarització, perquè la victimització infantil es dona al llarg de totes les edats dels nens i nenes.

A més del treball preventiu, els equips docents tenen un rol important a l'hora d'identificar possibles casos d'abús sexual infantil, ja que, tal i com evidencia la recerca (Children's Commissioner, 2017), les professores i els professors són les persones adultes de fora de la xarxa familiar a qui els infants poden confiar una revelació d'abús sexual infantil. A banda de les revelacions, les escoles tenen un paper clau a l'hora d'identificar possibles situacions de vulnerabilitat i sol·licitar conseqüentment l'arrencada d'una intervenció protectora.

Com que les escoles són un dels pocs llocs on els infants acudeixen gairebé a diari, les figures educadores tenen l'oportunitat d'observar eventuais canvis tant a nivell físic com de comportament dels nens i nenes. Així, tant les figures professionals docents com no docents que intervenen a l'escola de forma estable, són part integral de l'equip educatiu que ha de poder ajudar aquells infants que estiguin fer front a dificultats (Crosson-Tower, 2003).

L'escola és un àmbit privilegiat per realitzar accions de prevenció, detectar i intervenir davant situacions que posin en risc el benestar i el desenvolupament dels infants

COM GESTIONAR UNA SOSPITA O REVELACIÓ DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

Una de les majors pors del professorat és no saber com reaccionar en el moment en que un infant realitzi una revelació d'una situació d'abús sexual infantil (Subida, et al., 2000). Per això, és important tenir en compte algunes clau per acollir positivament una revelació:

- **Creure l'infant.** El nen o la nena necessita saber que hi ha una persona adulta que els creu i que els ajudarà. Els adults no han de jutjar allò que el nen o la nena està dient ni avaluar les seves declaracions.
- **Mantenir la calma.** Si els gestos facials o la reacció emocional de la persona adulta a l'acollir la revelació mostra que aquesta es troba en xoc, enfadada o disgustada, es possible que l'infant no acabi d'explicar la situació abusiva o que es retracti d'allò que ja hagi pogut explicar.
- **Proporcionar un espai privat i segur on parlar.** S'ha d'assegurar un lloc privat on poder parlar. S'ha de dir a l'infant que allò que han parlat li hauran d'explicar a algú per a que el pugui ajudar de la millor manera possible. Tot i això, cal dir-li a l'infant que només se n'assabentaran aquelles persones imprescindibles per ajudar, que no serà una cosa que s'expliqui a tothom.
- **No fer promeses que no es puguin complir.** Si es fa una promesa que no mantenim, l'infant aprèn que som una altra persona adulta en qui no pot confiar.
- **No jutjar ni a l'abusador ni l'abús.** Si es comença a parlar malament de la persona abusadora probablement és possible que l'infant es posi de la seva part i l'acabi defensant, ja que no podem oblidar que normalment és algú a qui estima. Un cop l'infant comenci a defensar-la pot passar que es retracti de la seva revelació i que no torni a parlar dels abusos.
- **Informar immediatament.** És essencial que li diguem a l'infant que hem d'informar d'allò que ens ha explicat. Com a ciutadania en general però especialment com a figures professionals en contacte amb la infància, tenim el deure de notificar a les autoritats competents la situació de risc revelada o detectada.
- **Gestionar la revelació amb discreció.** Tot i que reportar l'abús és obligatori, és important que li diguem a l'infant que ho gestionarem amb discreció, que només les persones que el puguin ajudar de manera efectiva coneixeran la situació, i no tothom a l'escola (ni els professors ni la resta d'alumnes). Perquè sigui així, és important saber com i a qui informar sobre la situació a l'escola.
- **Informar l'infant del que passarà.** Cal explicar-li a l'infant quins seran els propers passos que seguirem. Potser no podrem respondre totes les seves preguntes i en aquest cas haurem de ser honestos i dir-li a l'infant que no coneixem la resposta.
- **No investigar les al·legacions de l'infant.** S'ha de deixar la investigació als professionals especialitzats. Una vegada tinguem la suficient informació per activar la notificació, no s'ha de preguntar més al nen o la nena. Fer preguntar pot generar problemes en la investigació o en el procés judicial i pot suposar una re-victimització de l'infant.
- **Buscar suport per a vosaltres.** Per al propi benestar, és important que puguem donar-nos un espai per afrontar els sentiments que ens hagi generat l'acollida de la revelació de l'infant. De vegades pot ser suficient parlar-ho internament amb el professional de psicologia de l'escola, però també pot ser necessari acudir a algun recurs comunitari especialitzat en el tema.

En cas que l'infant no faci una revelació directa, però es tinguin sospites degut a alguna cosa que el nen o la nena hagi dit o es doni algun indicador de comportament que mostri que pugui estar patint algun tipus de problema, des de l'escola s'hauria de:

- **Proporcionar espais de paraula oberts** amb els infants a l'aula per tal de compartir reflexions sobre com identificar situacions que els facin sentir incòmodes, la importància de demanar ajuda, on demanar-la...
- **Oferir oportunitats per parlar individualment** d'aquells temes que poden preocupar els infants. Les tutories poden ser una bona oportunitat per parlar, no només de temes acadèmics, sinó també sobre el benestar dels nens i nenes, les seves preocupacions, problemes... Més que imposar una conversa, és important construir una relació on l'infant sàpiga que si necessita alguna cosa, pot parlar-ne amb el seu professor o professora i demanar-li ajuda.

- **Estar atents** a l'evolució de l'infant. Sense que sigui evident, és important fer seguiment per valorar si s'observen indicadors de risc que puguin anar a més. També és recomanable coordinar-se amb altres serveis comunitaris, educatius o socials, on el menor assisteixi per tal de compartir informació.

ON ACONSEGUIR MÉS INFORMACIÓ

En una situació d'abús sexual infantil, ja sigui revelació o sospita, la ciutadania està obligada a informar a les autoritats competents per tal de que es pugui activar una resposta efectiva que protegeixi l'infant.

Per tant, és necessari que tothom a l'escola sàpiga a qui ha d'informar internament sobre una possible situació de risc i que alhora, la figura que en tingui la responsabilitat informi a les autoritats de protecció de la infància, segons els protocols vigents.

La informació detallada sobre els procediments establerts són diferents a casa país, però en qualsevol cas, és crucial que els professionals de l'escola tinguin un bon coneixement sobre com s'articulen al seu centre i al seu entorn comunitari.

El telèfon europeu d'ajuda a la infància⁴ funciona com un servei d'atenció directa 24 hores els 365 dies de l'any per alertar de situacions de risc per a la infància, que poden utilitzar tant les persones adultes com els mateixos infants.

**Tota persona
coneixedora d'una
possible situació
d'abús sexual infantil
està obligada a
notificar-la a les
autoritats competents**

Telèfon Europeu d'ajuda a la infància Infància Respon	116 111
--	----------------

⁴ A Catalunya aquest servei és també conegut com "Infància Respon".

SECCIÓ 2: COM UTILITZAR AQUEST MATERIAL?

1. CONSIDERACIONS PRÈVIES

- **Acció de centre**

Aquest manual té com a objectiu oferir eines per abordar la prevenció i protecció de l'abús sexual infantil a partir del treball educatiu dins de l'aula. Tanmateix, és important que aquesta tasca no quedi circumscrita només a nivell de la classe sinó que sigui entomada globalment des del centre. Això és important per assegurar que, en cas de que es produeixi una revelació d'abús sexual infantil com a conseqüència possible del treball de sensibilització, tothom dins del centre actui adequadament i des del propi àmbit de responsabilitat. En aquest sentit, el material "*L'escola davant de la prevenció de l'abús sexual infantil: un enfocament comunitari*" creat en el marc del present projecte, ajuda a emmarcar aquesta reflexió a nivell de centre.

- **Crear el clima de centre i d'aula per afavorir que els infants se sentin segurs i puguin parlar des de la voluntarietat**

El projecte pretén sensibilitzar i donar eines als infants per tal de que puguin detectar situacions que els incomoden i sàpiguen demanar ajuda. Sens dubte hi ha una perspectiva empoderadora que busca donar-los eines, però en cap cas no podem entendre aquest empoderament com un transvasament de la responsabilitat de protegir-se contra la violència. Així, no podem perdre de vista que les persones adultes són les úniques responsables de garantir que els infants no pateixen cap forma de violència i, en cas de que en pateixin, d'articular les mesures necessàries per protegir-los i restaurar els danys causats. En aquest sentit, des de l'escola cal garantir un clima de tolerància zero envers qualsevol forma de violència, articular els procediments d'intervenció en base als protocols vigents, treballar educativament per la prevenció i crear un clima favorable a acollir revelacions o neguits dels infants en aquest sentit.

De la mateixa manera, la participació dels infants en les activitats que es proposin en relació a la temàtica, ha de partir de la voluntarietat. Si en algun moment algun infant no desitja participar, o mostra rebuig al tema o s'absenta repetidament a les sessions prèviament planificades, des de l'escola es mostrarà una actitud respectuosa, tot i que serà necessari fer atenció a possibles senyals d'alerta que puguin justificar aquesta conducta d'evitació.

- **Analitzar la resposta emocional que ens genera el tema**

Les estadístiques ens mostren que es tracta d'una realitat que tenim molt a prop: segons dades del Consell d'Europa, un 20% de la població ha patit o patirà abús sexual infantil. En aquest sentit, no podem obviar que es tracta d'una qüestió que ens interpel·la a tots, de forma més o menys directa. Precisament per això, entomar educativament el tema necessita a persones que hagin pogut realitzar prèviament un treball reflexiu a nivell individual especialment relacionat amb l'activació emocional que pugui implicar. Aquesta reflexió ha de permetre revisar com ens posicionem en relació amb el tema, quines emocions ens genera (por, ansietat, ira...), si tenim les eines per gestionar aquestes emocions o si, per contra, sentim que el tema ens desborda d'alguna manera o altra. En base a les conclusions que extraguem, haurem de valorar si podem tirar endavant i liderar aquesta tasca educativa amb els nostre alumnat a la classe o, si cal que el nostre rol sigui més

secundari per evitar que la nostra acció estigui contaminada per la resposta emocional que ens provoca el tema.

- **Orientacions per construir el propi procés d'ensenyament-aprenentatge**

El que us proposem en aquest manual per treballar educativament la prevenció i la protecció davant de l'abús sexual infantil a l'aula no és un llibre de receptes ni una fórmula màgica. Més que dir-vos què cal fer i com fer-ho, us oferim orientacions i eines per reflexionar sobre quins continguts és important tenir en compte per tal d'enfocar el tema de forma adequada (partint del que ens diu la recerca especialitzada, les opinions expertes i l'experiència recopilada en la prova pilot efectuada amb els materials). També us oferirem alguns exemples d'activitats que us poden servir d'inspiració o com a catalitzador per crear les vostres pròpies.

- **Incorporar la mirada preventiva a l'acció educativa que ja desenvolupa l'escola**

La tasca educativa de l'escola i la seva materialització a l'aula ja incorpora, de ben segur, molts dels temes que proposem entomar en el present material. En aquest sentit, el que pretén el manual és dotar d'intencionalitat a aquests continguts des de la mirada de prevenció i protecció envers l'abús sexual infantil. Això implica trobar punts de convergència entre els continguts de tipus acadèmic amb aquells que han de permetre desenvolupar actituds i habilitats que són d'utilitat per als infants a l'hora de poder identificar i actuar davant de situacions abusives.

- **Transversalitat i integració en els programes educatius**

La prevenció i protecció envers l'abús sexual infantil s'ha de construir en clau de procés integrant les diferents àrees de coneixement que integren l'acció educativa de l'escola i buscant les interconnexions i sinèrgies entre elles. No és un procés que generi més feina, sinó que demana només de pensar en clau estratègica i incorporar la mirada de protecció i prevenció en el treball educatiu ordinari.

Així, a títol d'exemple:

- La reproducció sexual humana és un contingut de l'àrea de les ciències naturals que més enllà de la funció biològica, pot ser també abordat des de la dimensió de les actituds i valors socials que configuren la intimitat i el respecte al propi cos i al cos dels altres. A la vegada, també es pot treballar el component afectiu i d'auto-acceptació, per contribuir a desenvolupar una vivència saludable del propi cos i de la sexualitat i les habilitats relacionades amb la identificació de situacions incòmodes i el fet de demanar ajuda.
- Els drets dels infants poden treballar-se com un contingut relacionat amb la història dels drets humans, però també poden ser abordats des de l'òptica dels valors i actituds socials que estableixen la necessitat de protegir els infants i considerar-los subjectes de ple dret. Alhora, configuren un marc ètic des del que construir les nostres relacions i impliquen la definició dels comportaments acceptables entre adults i infants i entre els propis infants.

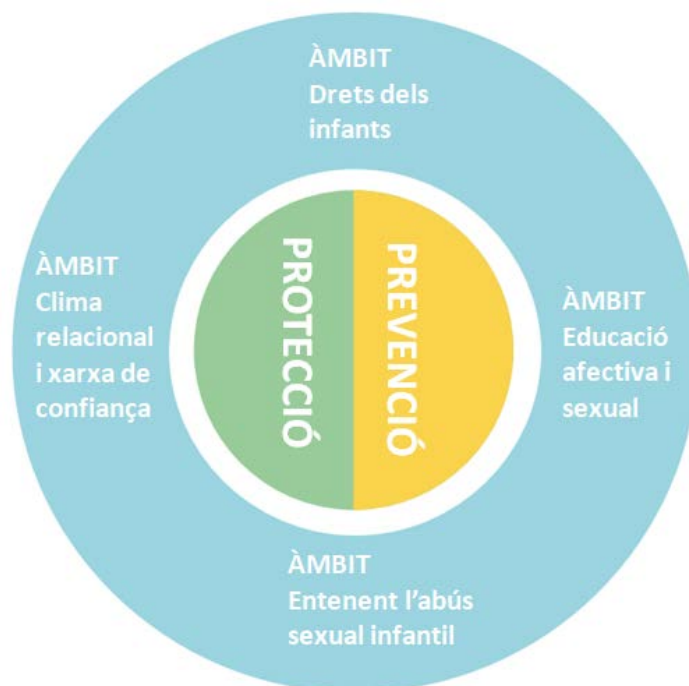
- **Foment de la dimensió participativa i vivencial**

Per tal de generar accions educatives que siguin veritablement significatives hem d'anar més enllà de la simple transmissió de continguts a retenir o comprendre. Necessitem apel·lar directament a l'empatia dels infants, ajudar-los a connectar amb el seu món emocional per tal de que aprenguin a identificar situacions que els generen malestar, aprofundir en la noció de demanar ajuda i en la cura mútua. Cal, en definitiva, que ajudem els infants a desenvolupar habilitats transferibles al seu dia a dia i això no ho aconseguirem si ens limitem a treballar els continguts des d'una òptica purament acadèmica.

2. TREBALLANT LA PREVENCIÓ DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL A L'AULA: MAPA DE CONTINGUTS CLAU

Entomar la prevenció i protecció de l'abús sexual infantil de manera efectiva implica abordar diferents àmbits temàtics interconnectats entre sí.

En base a la recerca efectuada (recopilada en l'informe *Learning from experience* en el marc del present projecte) i a través de la participació d'experts i membres de la comunitat educativa en el marc del present projecte, els àmbits temàtics fonamentals són els que queden recollits en el següent gràfic:



Ahora, aquests àmbits temàtics han de poder traduir-se en diferents tipus de continguts en funció de les competències que cal que els infants siguin capaços d'adquirir i posar en pràctica:

Conceptes	Actituds	Habilitats
<ul style="list-style-type: none">•Definicions•Teories•Seqüències lògiques, anàlisi de relacions de causalitat	<ul style="list-style-type: none">•Valors, creences•Posicionaments•Reflexions	<ul style="list-style-type: none">•Procediments•Aplicació, posada en pràctica•Actuació

Així, a continuació proposem una concreció dels continguts fonamentals a treballar amb els infants a nivell d'aula dividits tant per àmbit temàtic com per tipus de contingut.

Aquest desglossament no s'ha d'entendre des d'una òptica de compartimentalització del coneixement, sinó que ha de servir per valorar les diferents maneres d'abordar el contingut i les dimensions d'aprenentatge que hauria d'implicar, ahora que activa diferents estratègies d'ensenyament i de construcció del coneixement.

MAPA DE CONTINGUTS A TREBALLAR AMB L'ALUMNAT PER INCIDIR EN LA PREVENCIÓ DAVANT L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

ÀMBIT TEMÀTIC	CONCEPTES	ACTITUDS	HABILITATS / PROCEDIMENTS
ÀMBIT Drets dels infants	<ul style="list-style-type: none"> • Els infants tenen drets: què significa ser un ésser subjecte de drets? • Els nens i nenes tenen dret a viure en un entorn lliure de violència i a ser protegits (art. 19); protecció contra l'abús i l'explotació sexual (art.34); principi d'interès superior de l'infant (art. 3); dret a ser escoltat (art.12); responsabilitat dels estats en el compliment dels drets dels infants (art.4). • Si un infant té algun problema, és responsabilitat de tots ajudar-lo, però especialment de les persones adultes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Els infants són conscients de que tenen drets i dels valors associats al respecte dels drets humans en general i dels drets dels infants en particular. • Els infants entenen de que davant un problema que els neguiteja tenen dret a rebre ajuda de les persones adultes. • Els infants interioritzen la necessitat de relacionar-se amb la resta de membres de la comunitat educativa des del respecte dels drets humans. 	<ul style="list-style-type: none"> • Analitzar situacions en clau de vulneració de drets dels infants: quines situacions representen vulneracions de drets? • Expressar i defensar els propis drets sense vulnerar els drets dels altres infants i membres de la comunitat educativa. • Utilitzar els espais de participació articulats a l'escola de forma efectiva per assegurar que la veu dels infants és escoltada i tinguda en compte en el dia a dia de l'escola.
ÀMBIT Educació afectiva i sexual	<ul style="list-style-type: none"> • Informació sobre el desenvolupament psico-sexual adaptat al moment evolutiu dels infants. • La dimensió afectiva i emocional de la sexualitat, la intimitat i el dret al propi cos. • El respecte per a la diversitat sexual en les seves diferents manifestacions (identitat i expressió de gènere, sexe biològic i atracció) • El consentiment (dret a dir no) i la confiança en l'àmbit de les relacions inter-personals. 	<ul style="list-style-type: none"> • Els infants estableixen una relació saludable amb el propi cos, la seva intimitat i la dels altres. • Els infants desenvolupen una visió sana de la sexualitat vinculada a l'afectivitat i a la cura de la salut física i emocional. • Els infants interioritzen una noció de la sexualitat basada en la llibertat, la diversitat, el consentiment i el respecte mutu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tenir cura del propi benestar físic i emocional. • Identificar situacions que generen malestar, aprendre a posar límits i a demanar ajuda. • Relacionar-se des del respecte a la diversitat, el consentiment i el respecte mutu.

<p>ÀMBIT Entenent l'abús sexual infantil i activant respostes adequades.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Les diferents formes de violència contra la infància. • La realitat de l'abús sexual infantil: concepte, prevalença, dinàmica i indicadors. • El secret, la vergonya i la culpa com elements que cronifiquen l'abús sexual infantil. • La importància de demanar ajuda per a un mateix o per a un altre infant. 	<ul style="list-style-type: none"> • Els infants entenen la violència com a un exercici de poder i les seves diferents manifestacions (física, verbal, psicològica, sexual i institucional), així com els possibles perpetradors. • Els infants poden Identificar i intentar rebutjar qualsevol forma de violència contra la infància, fins i tot les més subtils. • Els infants desenvolupen l'empatia i actituds de suport envers les víctimes per crear un clima favorable a la visibilització de la problemàtica de l'abús sexual. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reconèixer les diferents formes de violència que poden patir els infants. • Identificar els mecanismes que faciliten i cronifiquen l'abús sexual infantil: el secret, la vergonya i el sentiment de culpa. • Detectar situacions abusives i saber demanar ajuda.
<p>ÀMBIT Relacions i xarxa de confiança.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relacions saludables, confiança i bon tracte: com són les relacions que ens fan sentir bé, com són les persones amb qui tenim confiança? • Elements de les relacions tòxiques o abusives: el secret, la culpa, el poder, amenaces, xantatge... • Fonaments de la convivència basada en el respecte i la no violència. • Conèixer la xarxa de protecció a la infància del seu entorn comunitari: qui em pot ajudar? 	<ul style="list-style-type: none"> • Els infants són conscients del tracte que han de rebre per part de les persones adultes i altres infants i de com han de relacionar-s'hi. • Els infants identifiquen situacions que vulneren els principis del bon tracte i saben com actuar en el marc de l'escola, de la família i la comunitat. • Els infants veuen en l'escola un espai de seguretat en el que parlar d'allò que els preocupa. • Els infants contribueixen a construir relacions basades en el bon tracte, el respecte i la cura mútua entre tots els membres de la comunitat educativa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Desenvolupar habilitats socials per construir relacions saludables basades en el bon tracte tant en el context escolar, com familiar i comunitari. • Identificar les dinàmiques relacionals tòxiques o abusives i poder actuar per neutralitzar-les i reduir-ne els danys. • Configurar la seva xarxa de persones de confiança (<i>safety maps</i>) i saber com demanar ajuda per resoldre situacions que els generin malestar. • Saber ajudar a algú que sabem que ho està passant malament.

3. AVALUAR EL CONEIXEMENTS DELS ESTUDIANTS SOBRE LA PREVENCIÓ DE L'ABÚS SEXUAL INFANTIL

Per tal de començar a treballar aquests continguts a l'aula, és necessari identificar els coneixements previs que els nostres alumnes puguin tenir sobre cadascun dels diferents àmbits temàtics proposats.

Aquesta anàlisi ens ha de permetre valorar de quina manera ja s'han abordat aquests continguts a nivell escolar (ja sigui durant aquest mateix curs o en cursos anteriors), valorar-ne el grau d'assoliment, detectar mancances i identificar com continuar treballant-los de forma adaptada al moment evolutiu actual de l'alumnat.

Per fer aquesta anàlisi exploratòria, es poden dur a terme diferents activitats:

- Debats en grup
- Qüestionaris sobre temes concrets
- Exercicis de reflexió per escrit
- Dinàmiques grupals de construcció de coneixement
- Revisió dels programes educatius a nivell de continguts treballats

Abans de dur a terme aquestes activitats, caldria tenir clara la informació que es vol recopilar per tal de poder-les orientar adequadament i extreure'n el màxim profit. En aquest sentit, cal tenir en compte el tipus de contingut que es vol valorar, doncs les activitats per poder analitzar el grau d'assoliment de continguts de tipus conceptual, actitudinal o procedimental, molt possiblement hauran de tenir plantejaments diferenciats.

A títol d'exemple, si el que ens interessa és valorar el grau d'assoliment de les habilitats relacionades amb com demanar ajuda, hauríem de pensar en activitats que ajudin als infants a reflexionar sobre com reaccionen davant els problemes: com identifiquen les situacions que els generen algun malestar, com detecten aquest malestar internament, quina és la resposta que normalment activen, quina creuen que seria la resposta més adequada per deixar de sentir-se malament... Aquesta reflexió pot fer-se aprofitant una pel·lícula, a través d'una notícia de premsa, la discussió entorn un dilema ètic...etc.

Amb la informació recol·lectada i sistematitzada, podrem establir un estat de situació del nostre grup classe que ens permeti saber quin és el grau d'interiorització dels continguts que cal abordar en una acció educativa que pretengui incorporar de forma eficaç la prevenció i protecció davant de l'abús sexual infantil.

4. COM CONSTRUIR ESTRATÈGIES D'APRENTATGE PELS ESTUDIANTS

L'anàlisi de l'estat de situació dels coneixements assolits per l'alumnat prenent com a referència el mapa de continguts proposat en la secció anterior, ens ajudarà a situar els continguts:

- Prèviament treballats de forma intencional
- Treballats de manera indirecta (no intencional)
- Mai treballats prèviament

És molt possible que tots o la majoria de continguts ja hagin estat abordats d'alguna manera o altra al llarg de l'escolarització dels infants. També és possible que hi hagi desequilibris entre àmbits i que, mentre alguns hagin estat treballats abastament, d'altres no s'hagin abordat en absolut o de manera molt superficial. També hem de tenir en compte que els infants obtenen coneixements també fora de

l'escola, amb la qual cosa, tot i que hi hagi temes que no hagin estat treballats de forma "oficial" a l'escola, els infants hauran configurat la seva pròpia comprensió del mateix (que pot ser correcta o basada en prejudicis o falses creences).

Sigui com sigui, posant tot aquest coneixement sobre la taula, arriba el moment de decidir quins temes cal abordar per tal de completar el nostre propi mapa de continguts que ens permeti incloure de forma efectiva l'eix de prevenció i protecció envers l'abús sexual infantil dins de la nostra acció educativa quotidiana amb els infants.

Seguidament caldrà concretar altres aspectes per poder tancar la planificació de l'acció educativa:

PREGUNTES GENERADORES	ACCIONS DE PLANIFICACIÓ
Què necessiten aprendre els infants en relació al mapa de continguts?	<ul style="list-style-type: none"> • OBJECTIUS D'APRENTATGE • SELECCIÓ DE CONTINGUTS
De quina manera creiem que els infants podran adquirir aquests coneixements?	<ul style="list-style-type: none"> • SEQÜENCIACIÓ DE CONTINGUTS • ESTRATÈGIES D'ENSENYAMENT MÉS ADEQUADES PER A CADA CONTINGUT EN BASE ALS ESTILS D'APRENTATGE DE L'ALUMNAT • VINCLE AMB LES ÀREES DE CONEIXEMENT ACADÈMIC → sinèrgies • ACTIVITATS D'APRENTATGE ESPECÍFIQUES
Quan durem a terme les activitats?	<ul style="list-style-type: none"> • CRONOGRAMA D'ACTIVITATS INSERIT EN L'ACCIÓ EDUCATIVA HABITUAL
<p>Com podrem valorar que els infants estan aprenent?</p> <p>Com podrem valorar si els infants han assolit els aprenentatges?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • SISTEMA DE SEGUIMENT I AVALUACIÓ: <ul style="list-style-type: none"> ○ De quina manera les activitats ens acosten als nostres objectius d'aprenentatge? ○ Quins coneixements, actituds i/o habilitats adquireixen els infants durant el procés? I en finalitzar? ○ Com se senten els infants al llarg del procés i en finalitzar? ○ Quins canvis ha generat aquest procés d'ensenyament-aprenentatge?

La concreció de cadascuna de les preguntes generadores en accions de planificació aterrades a cada realitat particular haurà d'adaptar-se a les diferents maneres d'abordar el treball educatiu en cada context per tal de que pugui ser sostenible en el temps.

En l'apartat següent s'aporten algunes propostes d'activitats relacionades amb els diferents àmbits temàtics proposats en el present programa.

5. EXEMPLES D'ACTIVITATS

ACTIVITAT	Què faries?
PARAULES CLAU	Bons secrets, mals secrets
ÀMBIT	Relacions i xarxes de confiança
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>Els secrets, entesos com una opció que no s'han d'explicar a tothom, ajuden a mantenir la intimitat i el respecte cap a un mateix i els altres. Hi ha una creença molt estesa que estableix que mai, sota cap circumstància, hem de trencar la confiança d'una persona explicant un secret. Això, no obstant, conté una trampa. La pregunta és: sempre és així? En quines situacions és important mantenir un secret? En quines hauria de ser explicat?</p> <p>Hem d'ajudar als infants a diferenciar entre els bons secrets o confidències, que són inofensius i contribueixen al benestar persona, i secrets dolents o silencis imposats, que fan patir i generen malestar i inseguretat.</p> <p>Factors de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • Convertir l'infant en còmplice d'un secret pot esdevenir un factor de risc que el deixi indefens i que li generi desconfiança i aïllament. • És important treballar el secret, perquè hi ha implícits els conceptes de confiança, amistat i respecte. Quan se'n fa un mal ús, es poden produir abusos de confiança i de poder i crear situacions de risc i de desprotecció <p>Factors de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • És important emfatitzar la confiança com a element positiu de la seguretat del menor; per motivar la creació de connexions i reforçar la xarxa de seguretat de l'infant. • "La gent que t'estima sempre estarà orgullosa que confiïs en ells" • Hem d'aprendre a diferenciar entre un bon secret i un de dolent; ja que un secret deixar de ser un element de confiança quan es converteix en una càrrega. • El menor ha d'aprendre que pot explicar un secret en el que estigui implicat i quan o ells o algú està patint. • "Quan un secret et preocupa o et fa mal, l'has de compartir, perquè així la gent que t'estima et podrà ajudar." 	
OBJECTIUS	<p>Diferenciar entre un bon secret i un dolent.</p> <p>Prendre consciència de la importància de trencar els silencis imposats per rebre ajuda i acabar amb una situació no desitjada.</p>
MATERIAL	Cartolines, retoladors i bolígrafs
DURACIÓ	Una hora aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>Es plantegen dues situacions diferents en què es demana que es guardi un secret:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Primera situació: El meu cosí m'explica que prepararem una festa sorpresa per als avis per celebrar que fa 50 anys que es van conèixer i em demana que guardi el secret. • Segona situació: Un nen de l'últim curs de l'escola ens exigeix cada dia que li donem l'esmorzar i ens amenaça de fer-nos mal si ho diem a algun professor o als pares. <p>Un cop plantejades les dues situacions, es demana als nens i les nenes que escriguin en una cartolina el secret que ells sí explicarien. Després, es llegeixen en veu alta i es pregunta per què n'han escollit un o l'altre.</p> <p>Finalment, es parla amb els infants perquè decideixin quin dels dos és un</p>	

secret bo i que, per tant, podem guardar, i quin és un secret dolent que ens fa mal i hem d'explicar perquè les persones que ens estimen ens puguin ajudar a solucionar-lo.

En definitiva, ningú no té dret a controlar-nos la vida amb amenaces. Quan aquest dret es vulnera, cal buscar adults de confiança per poder comentar el que està passant. Ells donaran valor a les paraules dels infants i podran posar les condicions perquè les situacions abusives no es repeteixin.

ACTIVITAT	El mural de la intimitat
PARAULES CLAU	Proximitat, complicitat, seguretat
ÀMBIT	Educació afectiva i sexual
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>La intimitat implica proximitat, tant física com emocional, i un alt nivell de complicitat. Tots tenim un espai íntim en què ens trobem segurs i en què només deixem entrar les persones amb qui ens trobem còmodes.</p> <p>Factors de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • Quan sentim que es traspasa l'espai d'intimitat o no comuniquem els nostres límits, apareix la inseguretat i, tot sovint, la sensació que no estem fent el que és correcte. Sentim vergonya, entesa com el sentiment de no estar a l'altura del que s'espera de nosaltres, i experimenten la culpa de sentir-nos còmplices i utilitzats. Són sentiments, molt potents i paralitzants a la vegada, que determinen el silenci de l'infant. • El desconeixement del dret a dir no dels nens i les nenes en referència al contacte físic — com ara petons, abraçades, pessigolles— i a d'altres àrees sovint té a veure amb l'educació que reben i els valors transmesos, que els confonen a l'hora de marcar els límits protectors. <p>Factors de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • És important potenciar la creació d'espais propis on els infants puguin desenvolupar la seva identitat, l'autonomia i la seguretat en si mateixos. Aquests espais de confiança augmenten l'autoestima. • Aprendre a posar límits passa, en primer lloc, perquè l'infant conegui el dret que té a dir no quan viu situacions que l'incomoden. • Cal transmetre'ls de forma clara aquest dret i que comprenguin que un no relacionat amb la preservació de la intimitat i amb el respecte al propi cos no és mai un gest de mala educació. • Si aquests límits es vulneren, bé sigui perquè no ha aconseguit dir aquest no, bé sigui perquè no s'ha escoltat aquest no, l'infant no ha de sentir-se culpable: no n'és responsable. 	
OBJECTIUS	<p>Diferenciar les parts del cos íntimes de les que no ho són. Reconèixer diferents tipus d'expressions i conductes afectives. Prendre consciència del dret a decidir sobre el tipus de relació que volem establir amb les altres persones.</p>
MATERIAL	Una cartolina gran, revistes, tisores i cola
DURACIÓ	Una hora aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>L'activitat consisteix a fer un gran mural utilitzant imatges de diferents revistes. El mural ha de tenir tres seccions: 1) parts del cos privades, 2) parts del cos públiques i 3) expressions d'afecte.</p> <p>Els infants hauran de buscar en revistes diferents imatges, retallar-les i enganxar-les a les seccions corresponents.</p> <p>Un cop acabat el mural, podeu parlar amb el grup sobre: les parts del cos que són privades i que habitualment portem tapades, les diferents mostres d'afecte que fan les persones, la importància de decidir sobre el propi cos, el dret de negar-se a un contacte no desitjat, etc.</p> <p>Parleu amb el grup sobre la importància de demanar ajuda quan ens trobem amb situacions difícils de resoldre.</p> <p>Demaneu als infants que diguin el nom d'una persona amb qui poden comptar si necessiten ajuda, i que pensin en quins casos els podria ajudar i com contactar-hi.</p> <p>També els podeu recordar el número de telèfon d'Infància Respon (116 111) o d'altres recursos similars.</p>	

ACTIVITAT	Joc de rol
PARAULES CLAU	Confiança, drets
ÀMBIT	Relacions i xarxes de confiança
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>Segons el diccionari, abusar és fer un mal ús, fer un ús excessiu. Per exemple, abusar d'un poder, d'un dret... és aprofitar-se en excés d'una cosa o d'una persona i de la seva confiança. Veiem, doncs, que els abusos estan relacionats amb paraules com ara poder, dret, confiança.</p> <p>No ens agrada pensar que algú té poder sobre els nens o els adolescents i que pot exercir-hi domini. Sabem, però, que no són encara plenament responsables de si mateixos i per això hem de donar-los protecció, posar-los límits i donar-los pautes mentre encara són dependents i vulnerables. Cal vetllar per ells. La pregunta és: fem un bon ús d'aquest poder?</p> <p>Factor de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • Donar als infants més llibertat i responsabilitat de la que estan preparats per assumir. <p>Factor de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posar límits, donar-los pautes per aprendre a posar límits. 	
OBJECTIUS	Identificar la invasió de l'espai personal i construir estratègies de preservació. Reconèixer els trets de comportament de les persones que abusen.
MATERIAL	Si es vol, vestuari i atrezzo.
DURACIÓ	Una hora i mitjà, aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>PRIMERA ESCENA: Al metro</p> <p>Personatges</p> <ul style="list-style-type: none"> • Personatge 1: Persona que entra al vagó i molesta els viatgers, fent-los bromes, tocant-los (no les parts intimes) i apropant-s'hi per parlar. Cada nen o nena haurà d'interpretar aquest paper a la seva manera, fent que quedi clar que és una persona invasiva que molesta els viatgers. • Personatges 2, 3 i 4: Viatgers del metro que reaccionen davant el personatge 1. <p>Demaneu a quatre infants que facin la improvisació teatral, mentre la resta del grup observa com a espectadors, amb l'encàrrec d'analitzar la situació. El públic haurà d'estar molt atent per identificar les estratègies que usen els viatgers per afrontar la situació. Animeu els actors a buscar un desenllaç.</p> <p>Amb els qui han participat com a espectadors analitzeu el que ha passat. Cal ajudar-los a identificar la invasió de l'espai personal i les estratègies que han fet servir per defensar-se'n. Podeu proposar alternatives d'actuació, si cal.</p> <p>Demaneu als actors que parlin dels sentiments experimentats des dels personatges respectius. Pregunteu si han viscut situacions semblants en el seu dia a dia.</p> <p>SEGONA ESCENA: Al parc</p> <p>Personatges</p> <ul style="list-style-type: none"> • Personatge 1: Persona coneguda pels altres dos personatges, a qui troba al parc i demana un euro, tot dient que el necessita per comprar-se quelcom (entrepà, bitllet...). en aquest cas, l'escena es recrea com si passessin varies setmanes en les que el Personatge 1 segueix demanant un euro. • Personatges 2 i 3: Persones que estan xerrant tranquil·lament al parc i veuen com se'ls apropa un conegut. Se saluden i reaccionen com consideren oportú a la demanda de diners. <p>Demaneu a tres infants que facin la improvisació teatral, mentre la resta del grup els observa com a espectadors, amb l'encàrrec d'analitzar la situació. Repetiu la situació diversos cops, 2 o 3 cops</p>	

consecutius, i observeu les estratègies d'uns i altres per gestionar la situació.

Un cop acabada la improvisació, parleu-ne i busqueu un adjectiu que descrigui el personatge que demana diners. La idea és definir el comportament de la persona que abusa, en el sentit que aprofita que és algú conegut i de confiança per aconseguir els seus objectius i per al seu benefici. Reforceu la idea que amb les persones que coneixem es poden donar situacions d'abús de confiança, davant les quals tenim dret a dir no.

Acabeu la sessió fent la dinàmica de les estàtues, en què, mitjançant una posició, cada membre del grup representa la sensació que li ha produït la sessió. Oferiu-vos per parlar individualment amb cadascú en acabar la sessió per comentar tot allò que vulguin.

ACTIVITAT	Pensem-hi
PARAULES CLAU	Gent de confiança
ÀMBIT	Relacions i xarxes de confiança
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>Els vincles de confiança que els infants creen amb els adults augmenten la probabilitat que verbalitzin situacions de maltractament i abusos. Són persones que el nen o la nena percep com a properes i que estan en situació d'ajudar-lo.</p> <p>Factor de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • Els límits en les relacions personals, i especialment entre adults i nens, han de quedar sempre clars perquè no es produeixin abusos de confiança. <p>Factors de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • Les persones que treballen amb infants en el món del lleure han de saber reaccionar convenientment davant qualsevol revelació d'una situació d'abús sexual infantil. • En aquesta activitat, es donen pautes d'actuació als infants i als monitors per fer front a situacions abusives. 	
OBJECTIUS	<p>Diferenciar entre accions que molesten o fan mal al cos o a les emocions.</p> <p>Reconèixer les persones de confiança de l'entorn.</p> <p>Perdre la por a adreçar-se a les persones de confiança en cas que es pateixin abusos</p>
MATERIAL	Fulles en blanc i llapis
DURACIÓ	Una hora i mitjà, aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>Presenteu la sessió. Anuncieu que parlareu sobre les diferents formes de fer-nos mal que tenim les persones i què podem fer quan això passa.</p> <p>Definiu amb el grup diferents formes de fer-nos mal (maltractament). Pregunteu als nens i les nenes quines formes tenen les persones de fer-se mal les unes a les altres. Anoteu en una pissarra o un mural el que us diguin. És probable que apareguin conceptes com ara: pegar, empènyer, insultar, cridar, assetjar a l'escola, per Internet o a través del mòbil...</p> <p>Després, ordeneu en dos grans grups aquestes diverses formes de maltractament:</p> <p>Accions que molesten o fan mal al cos: pegar, empènyer, pessigar fort, abusar sexualment...</p> <p>Accions que fan mal a les emocions: cridar, insultar, fer el buit, humiliar, deixar sols a casa o a l'escola, que els amics no et parlin, obligar a fer coses que fan sentir malament...</p> <p>Comprovareu que les coses que ens molesten o fan mal al cos segurament també fan mal a les emocions. Ens fan sentir tristos, insegurs, enrabiats, rebutjats... Pregunteu-los:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Alguna persona us ha fet mal alguna vegada? Al cos? A les emocions? — Ens podem fer mal, fins i tot, nosaltres mateixos? Com? — Podria passar que ens fes mal algú del nostre entorn, un amic, un familiar, un professor...? Si això passés, a qui ho podríem explicar? <p>Seguidament distribuïu una fulla en blanc a cada nen/a i demaneu que obrin la palma d'una mà i dibuixin la silueta al paper. Una vegada la mà està dibuixada al paper, hauran de pensar en 5 persones de confiança i escriuran el nom a casa dit de la mà. Recordeu als infants que al menys, 4 de les persones han de ser adults (ja que tendeixen a pensar, normalment, en el grup d'amics). Aquestes persones poden ser familiars o no. És també una bona idea recordar-los que la gent que viu o treballa a prop els poden ajudar perquè de vegades els pares no escolten o estan molt enfeïnats.</p> <p>També els podeu demanar que escriguin què els agrada d'aquestes persones i per què confien en ells.</p>	

Després d'acabar els dibuixos, demaneu que us expliquin a qui han triat i per què, mentre definiu quines són les característiques que fan a una persona de confiança. Normalment la resposta és: que escoltin, que sàpiguen com solucionar un problema, que no ens castiguin, que ens creguin, que se'ls pugui explicar un problema... Una vegada els criteris s'han establert, hem d'identificar els trets personals. Parleu sobre les persones que els podrien ajudar, si ho necessitessin.

Reforceu-los la idea que l'escola i el centre d'esplai són espais on també hi ha adults que els poden ajudar.

ACTIVITAT	Creem un còmic
PARAULES CLAU	Límits corporals
ÀMBIT	Entenent l'abús sexual infantil
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>De la mateixa manera que els adults ajudem els infants des que neixen a anar descobrint i reconeixent el potencial del propi cos, cal que els ensenyem a posar límits a la invasió de l'espai personal, quan cal. Els petons, les abraçades i les carícies com a expressions d'afecte han de ser consentides. Cal respectar el dret dels joves a no ser forçats a rebre'n o fer-ne contra la seva voluntat.</p> <p>Factors de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • La inseguretat i la falta d'afecte i de protecció. • La indiferència i la desatenció per part dels adults. <p>Factors de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • La mirada atenta de les persones de l'entorn envers els joves. 	
OBJECTIUS	<p>Reconèixer l'espai de confort personal, que canvia de persona a persona.</p> <p>Desenvolupar conductes que ajudin a posar límits.</p> <p>Identificar els sentiments negatius que provoca la invasió de l'espai personal.</p>
MATERIAL	Fulles en blanc i llapis
DURACIÓ	Una hora i mitjà, aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>Treballu amb els nois i les noies l'espai de confort. Demaneu que es col·loquin en dues fileres encarades a una distància d'uns 3 metres; l'una es mourà i l'altra, no. Doneu la pauta que els participants de la filera que es mou vagin avançant fins que el company de l'altra filera li indiqui que no avanci més. Els qui són a la filera que no es mou tenen la consigna de deixar avançar la persona que tenen davant fins que se sentin incòmodes. En acabar aquesta part, se'ls fa canviar amb la persona que tenen a la dreta i la filera que es movia és ara la que posa el límit.</p> <p>Tot seguit, proposeu que analitzin com s'ha sentit cadascun dels membres de la parella. Pregunteu:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Teniu la mateixa sensació quan esteu separats 3 metres que quan ho esteu un pam? — Per a vosaltres, és el mateix tenir davant un nen que una nena? — A mesura que una persona se us apropa, percebeu que està entrant dins el vostre espai d'intimitat? — Us heu sentit mai incòmodes perquè algú s'apropava més del compte? <p>Proposeu un treball de creació d'un còmic per grups de 2 o 3 persones. Llegiu-los les dues situacions de sota. Comenteu-les i demaneu a cada grup que n'esculli una i la representi en forma de vinyetes. Cada grup haurà de decidir quin desenllaç dona a la situació triada.</p> <p>Repartiu fulles en blanc perquè creïn el còmic. En acabar, podeu recollir tots els còmics en un àlbum o fer-ne una exposició.</p> <p>Situació 1 — La Carolina i la Vanessa són molt bones amigues. Ho fan tot juntes. La Carolina està una mica aclaparada perquè la Vanessa no la deixa jugar amb altres nenes de la classe i s'enfada si, en acabar l'escola, va a casa d'alguna nena. Després d'unes quantes vegades, la Vanessa li ha dit que no creu que sigui la seva millor amiga i li ha demanat que faci una cosa com a prova d'amistat: s'ha d'escriure a la mà amb retolador permanent les inicials de les dues dins un cor perquè tothom ho vegi. No s'ho pot esborrar en tota la setmana. Si no ho fa, serà senyal que no és la seva amiga.</p>	

Situació 2 — L'Albert està cansat que la seva millor amiga, la Berta, sempre se li tiri a sobre quan estan veient una pel·li al sofà de casa i vulgui fer guerra de pessigolles o el comenci a petonejar. A ell li agrada que vingui a casa. És molt bona jugant a la Play i és molt divertida, però a vegades es posa molt pesada i té la mania de cridar-lo amb un nom molt ridícul que li va posar quan eren petits: cuqui.

Per tal d'ajudar-los a reflexionar, pregunteu:

- En aquestes situacions, es traspassen els límits del propi cos. En què? Com se senten els protagonistes de cadascuna de les històries que veuen envaït el seu espai de confort?
- Què passaria si les persones que envaeixen l'espai de confort, en lloc de ser nens o joves, fossin adults? Què caldria fer en cada cas?

ACTIVITAT	Definim conceptes
PARAULES CLAU	Abús
ÀMBIT	Entenent l'abús sexual infantil
INFORMACIÓ CLAU DE L'ACTIVITAT	
<p>Malauradament, en la nostra societat es donen molts tipus de maltractaments. Tots hem sentit a parlar de la violència de gènere, l'assetjament escolar, la corrupció... Com qualsevol altra forma de maltractament, l'abús sexual infantil agredeix profundament la persona i atempta contra el concepte mateix de civilització. Per això, és fonamental que formem els infants per detectar els diversos tipus de maltractament, de manera que sàpiguen reaccionar en cas que ells mateixos o altres persones els pateixin.</p> <p>Factors de risc</p> <ul style="list-style-type: none"> • Desconèixer els tipus de maltractament infantil que hi ha dificulta detectar-los. • Si no sabem reconèixer i detectar un problema, és molt difícil poder solucionar-lo. <p>Factors de protecció</p> <ul style="list-style-type: none"> • La informació sobre els tipus de maltractament i l'establiment d'una xarxa de persones de confiança protegeixen els infants de possibles abusos. • Les persones que treballem amb nens i nenes hem de dotar-los d'eines per fer front als maltractaments i hem de potenciar-ne les fortaleces personals. 	
OBJECTIUS	<p>Definir diferents tipus de maltractament i conceptes clau relacionats amb els abusos.</p> <p>Cercar exemples de situacions relacionades amb els maltractaments i els abusos.</p> <p>Donar veu als nois i les noies que necessitin expressar una situació que els incomoda i poder-ne parlar entre tots</p>
MATERIAL	Diverses cartolines que contenen conceptes relacionats amb els maltractaments i els abusos.
DURACIÓ	Una hora aproximadament
IMPLEMENTACIÓ	
<p>Mostrem cartolines amb diferents conceptes. Els nois i les noies han de tractar de definir-los. Després, entre tots provem de buscar tres exemples de cadascun. Els conceptes són:</p> <ul style="list-style-type: none"> — Maltractament físic — Maltractament psicològic — Maltractament verbal — Abús sexual — Maltractament social i econòmic — Violència de gènere — Maltractament escolar <p>Podem comentar que, de vegades, som nosaltres mateixos que ens maltractem. Per exemple, quan ens autolesionem, quan abusem de substàncies, quan ens exposem a riscos extrems... També convé destacar que, en el cas de l'abús sexual infantil, tot sovint les persones que ens fan mal són persones del cercle de confiança (com ara familiars, amics, professors...) més que no pas desconeguts. Aquest és un tema estadístic que té un alt impacte emocional.</p> <p>Podem advertir que, en general, el mòbil, Internet i les noves tecnologies són canals que les persones abusadores sovint usen per fer mal. Conversem amb els joves sobre aquest tema i els demanem que expliquin situacions que coneguin.</p> <p>L'abús sexual infantil és una problemàtica que passa molt desapercibuda, però les xifres diuen que un 20% dels infants pateixen abusos i, sovint, no ens n'adonem. En aquests casos, el problema és que hi ha un abús de confiança i de poder per part de l'adult que s'aprofita de la innocència dels infants.</p> <p>Mostrem les darreres targetes al grup per acabar de conversar i aclarir els conceptes següents: Innocència infantil; Abús de confiança; Intimitat corporal; Abús de poder</p>	